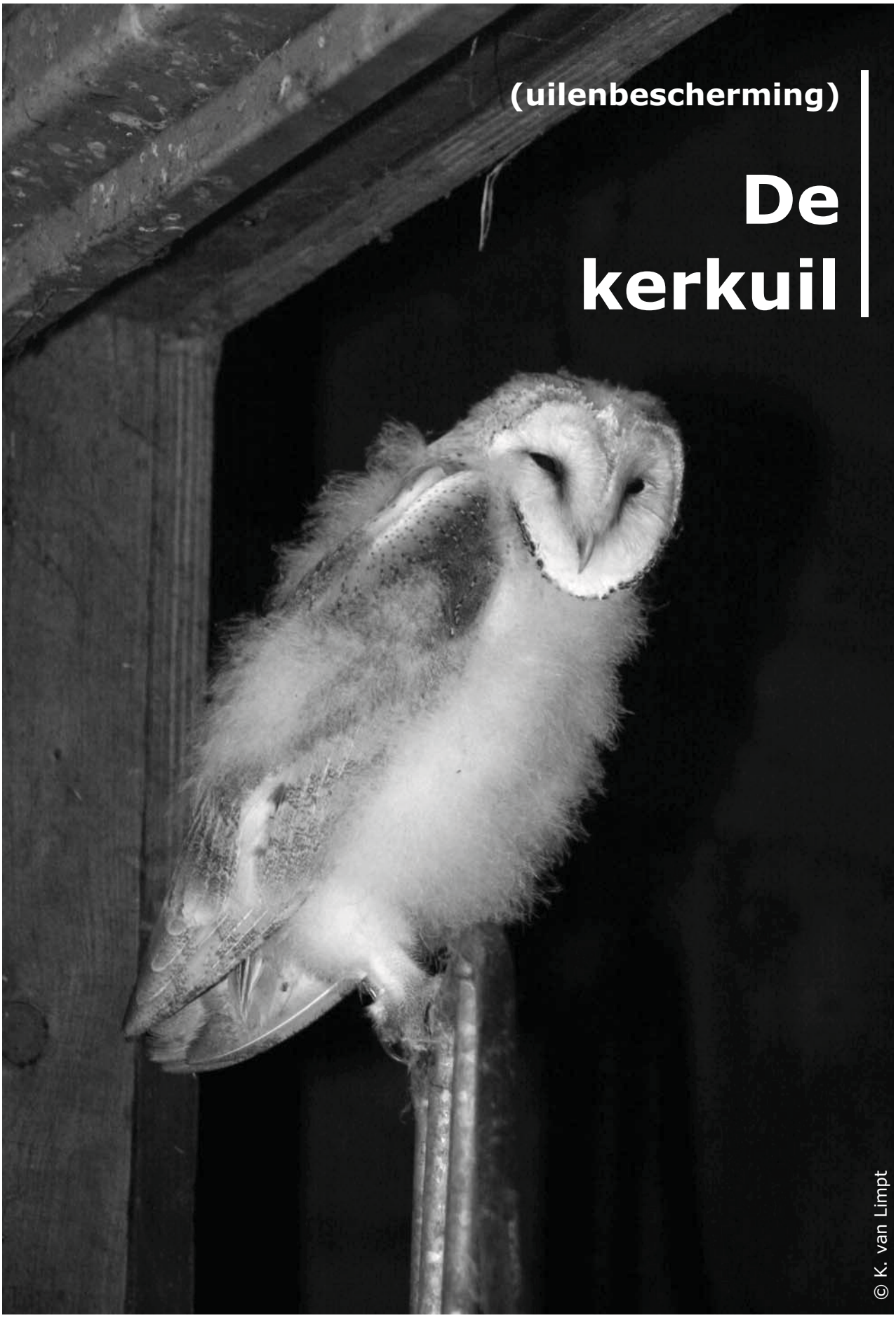

(uilenbescherming)

De kerkuil

© K. van Limpt

Kerkuilen in een dal- en topjaar, 2006-2007

Mark Sloendregt

De eerste broedresultaten uit de Kempen, zoals beschreven in het archief van Kerkuilenwerkgroep Nederland, zijn sporadisch en dateren van medio jaren zeventig van de vorige eeuw. Anno 2008, dertig jaar later, kunnen we spreken van een stabiele populatie kerkuilen van ongeveer dertig paren in ons werkgebied. Het bestand aan kasten is sinds 1979 uitgegroeid tot ongeveer honderd. Dankzij de enthousiaste inzet en toewijding van een team vrijwilligers in de regio wordt gezorgd voor voldoende nestgelegenheid en voorlichting over kerkuilen en ook steenuilen. Afgelopen jaar bracht vogelwerkgroep De Kempen een rapport uit over het voorkomen van kerkuilen en steenuilen in de gemeente Veldhoven. Op deze wijze behartigt onze werkgroep ook de belangen ten behoeve van behoud van kerkuilen en steenuilen in relatie tot verstedelijking.

Het broedverloop van beide jaren in de Kempen.

Broedresultaten van kerkuilparen kunnen zoals bekend is in achtereenvolgende jaren sterk fluctueren. Een vergelijking van de resultaten van het broedseizoen 2006 met 2007 laat in de Kempen ook een duidelijk verschil zien.

De winter voorafgaand aan het broedseizoen **2006** kende weinig strenge vorstdagen, toch was het tot laat in maart nog koud. De lente begon daardoor laat en de zomer was in de maanden juni en juli extreem warm. In het werkgebied van vogelwerkgroep De Kempen bevonden zich in dat jaar negenenzeventig geregistreerde kerkuilkasten. In 2006 konden tweeentwintig broedgevallen worden genoteerd, waarvan drie vrije broedsels met een onbekend resultaat.

Er werden eenentwintig pulli geringd dat jaar. Van alle kasten met broedsel in 2006 hingen er twee in een molen, twaalf in veldschuren of boerderijen en acht in kerken. Meerdere paren waren laat in het broedseizoen gestart en in augustus werden nog uilen geringd. Sommige paren waren wel aanwezig maar gingen helemaal niet tot broeden over. Mogelijke oorzaken voor een mindere jongenoverleving is de combinatie van enkele slachtoffers onder oudervogels, de ongunstige weersgesteldheid van eerst hitte en daarna flinke regenbuien in het broedseizoen en het ontbreken van voldoende prooien.

Oerle, 21 juni 2006, oudste pul (rechts) 34 dagen, legbegin 17 april

Esbeek, 25 februari 2006, draadslachtoffer. Als pul geringd op 10 juli 2004 te Casteren. Tijdens de jacht vloog de uil laag over de weilanden en fixeerde zich op zijn prooi waardoor het prikkeldraad hem noodlottig werd.

In ons werkgebied werden door ons acht slachtoffers gevonden, soms kort voor of in het broedseizoen. Onder hen verongelukte vier kerkuilen in het verkeer en doordat de meeste uilen waren geringd konden de ringplaatsen en vaak ook de nestplaatsen worden getraceerd.

De winter voorafgaand aan het broedseizoen **2007** was zeer zacht, gevolgd door een zachte lente. De maand april kende al diverse zomerse dagen. De zomer was wisselvallig en nat.

Dat jaar werden zestien nestkasten aan het bestand toegevoegd, het aantal kwam daarmee op zevenennegentig nestkasten. In één molen, negen kerken en drieëntwintig veldschuren of boerderijen werd gebroed. In 2007 konden tweeëndertig geslaagde broedsels worden geteld.

Er werden dat jaar honderdentwaalf pulli geringd door Jan Wouters. Het vroege legbegin in combinatie met voldoende prooiaanbod brachten een aantal tweede legsels voort. Het hoge gemiddeld aantal uitgevlogen pulli en het hoge aantal broedsels maakte 2007 tot een topjaar. Maar liefst achttien broedsels hadden vijf of meer eieren gelegd en de gemiddelde legselgrootte bedroeg 4.7 eieren per broedsel. In dit seizoen zijn door ons weinig slachtoffers onder kerkuilen gemeld. Ook werden dit jaar weer uit diverse kasten braakballen verzameld voor onderzoek door VZZ te Arnhem. De resultaten van de jaren 2006 en 2007 van dit verspreiding- en monitoringsonderzoek worden in dit artikel ook vergeleken.

In de tabellen 1 tot en met 5 worden de broedgegevens van beide jaren weergegeven.

Broedsucces

De broedresultaten zijn opgenomen in de landelijke database van Kerkuilenwerkgroep Nederland en gepubliceerd door Brabants Landschap in de uitgaven 'Bescherming Steenuil en Kerkuil in Brabant, jaarverslagen 2006 en 2007'. Vogelwerkgroep De Kempen leverde ook zestig nestkaarten van beide broedseizoenen aan SOVON in het kader van het

Tabel 1. Aantal kerkuilkasten in relatie tot het aantal broedgevallen per gemeente in de Kempen in 2006 en 2007

Gemeente	Aantal kasten in 2006	Broedgevallen 2006	Aantal kasten in 2007	Broedgevallen 2007
Bergeijk	10	5	13	6
Bladel	15	5	18	5
Eersel	17	4	24	12
Reusel-de Mierden	24	5	27	12
Veldhoven	5	3	5	3
Totaal	71 locaties (79 kasten)	22	88 locaties (97 kasten)	38

Tabel 2. Broedkarakteristiek in de Kempen

	2006	2007
Eerste legsel	13 april	2 februari
Gemiddelde legbegin	7 mei (n = 8)	20 maart (n = 22)
Gemiddeld aantal pulli/ broedsel	2.9	4.3
Grootste aantal pulli	5	7

Tabel 3. Broedresultaten van de Kerkuil in 2006 en 2007 van VWG De Kempen
**uitgevlogen pulli*

Jaar	Broedsels	Eieren	pulli*	pulli/broedsel	Mislukt	onbekend	Totaal
2006	18	73	52	2,9	1	3	22
2007	32	151	136	4,3	3	3	38

Tabel 4. Broedsucces volgens de klassieke methode
(uitgaande van succesvolle nesten in verhouding tot mislukte nesten)

Jaar	legsel	Succesvol	Mislukt	Onbekend	Nestsucces
2006	eerste	6	1	13	86%
2007	eerste	24	3	6	89%
2007	tweede	3	1	1	75%

Tabel 5. Broedsucces volgens methode van Mayfield
(uitgaande van de dagelijkse overleving van ei/pulli gedurende de broedtijd)

Jaar	Ligduur	Nestdagen	Nest	Nestsucces
2006	88	396	11	80%
2007	88	695	33	78%
2007	88	82	5	56%

© T. Heijnen

Het uitvliegen van kerkuilen op 7 september 2007, Oerle (tweede broedsel).

nestkaartenproject, onderdeel van het Meetnet Ecologische Monitoring van het CBS. In 2007 nam onze vogelwerkgroep – voor wat betreft kerkuilbroedresultaten uit ons werkgebied – voor het eerst deel aan het nestkaartenproject van SOVON. De broedresultaten van 2006, zoals eerder zijn verzonden naar Kerkuilenwerkgroep Nederland, zijn alsnog dit jaar verwerkt op nestkaarten voor SOVON.

Kerkuilen zijn vertegenwoordigers van het halfopen agrarische cultuurlandschap en als muizeneter bij uitstek een belangrijke indicatieve soort.

Doel van het nestkaartenproject is om informatie in te winnen over het hele broedproces van individuele nesten, om veranderingen in aantallen en verspreiding van een soort te kunnen verklaren. Een belangrijke maat voor het broedsucces is het percentage nesten wat succesvol uitkomt. Uit analyses, zoals weergegeven in tabel 4 en 5 blijken onze tweede broedsels het minst succesvol te zijn geweest. Onze vogelwerkgroep bezocht nestplaatsen van kerkuilen, om reden van minimale verstoring pas in de tijd dat de trefkans op pulli het grootst was. De meeste broedsels hebben dan al een belangrijke periode overleefd en de kans tot succesvol uitvliegen is groot. Voor de berekening van het nestsucces zijn minimaal twee bezoeken per broedsel nodig. De Mayfield-methode houdt daarbij rekening met de broedfase waarin gecontroleerd wordt en is afhankelijk van het aantal (gecontroleerde) nestdagen. In beide jaren werden in totaal eenentwintig nestenplaatsen slechts eenmaal bezocht waardoor gegevens over het nestsucces op evenveel nestkaarten ontbrak. Als de pulli bij een (tweede) bezoek werden geringd, gemeten en gewogen leverde deze aanvullende informatie ten aanzien van het legbegin en de conditie van de pulli. Dit was vaak het moment waarop braakballen werden verzameld. Nacontroles waren nodig om het al dan niet succesvol uitvliegen vast te stellen, onderhoud te plegen en om eventuele tweede broedsels te kunnen waarnemen.

De stand van de landelijke populatie kerkuilen in 2007 komt uit op 3687 geslaagde broedsels en dat is na de terugval in 2006 bijna een verdubbeling. In Vlaanderen nam het aantal broedsels ten opzichte van 2006 toe met 210% tot 964 broedsels en in Noord-Brabant met 137% tot 349 broedsels. In de Kempen werden de hoogste dichtheden gehaald in de atlasblokken 5058 (Hooge Mierde) en 5143 (Wintelre).

De gewenste populatieomvang met 2000 broedsels zoals beoogd in het soortbeschermingsplan Kerkuil (LNV, 2006) wordt ruimschoots gehaald. De kerkuil maakt een positieve trend door, echter het hoge aantal verkeerslachtoffers en de verstedelijking van het buitengebied vormen een ernstige bedreiging.

BRAAKBALONDERZOEK DOOR ZOOGDIERVERENIGING VZZ

In beide jaren zijn braakballen per locatie verzameld door vogelwerkgroep De Kempen en aangeleverd bij zoogdiervereniging VZZ te Arnhem. Het pluizen van braakballen maakt onderdeel uit van het monitoringsproject kleine zoogdieren. Als vogelwerkgroep zijn wij ook geïnteresseerd in het verspreidingsonderzoek van muizen als stapelvoedsel voor de kerkuil en andere roofvogels. Het verzamelen van braakballen geschiedt in het broedseizoen tijdens het ringen of na het broedseizoen tijdens het onderhoud. In 2006 werden uit veertien kasten in zeven kerken, zes veldschuren en één molen braakballen verzameld met in totaal 1989 prooien. In 2007 werden uit achttien kasten in zeven kerken en elf veldschuren braakballen verzameld met in totaal 3700 prooien. Als we de pluisresultaten van het VZZ-onderzoek uit beide jaren nader bekijken dan blijkt het stapelvoedsel van kerkuilen in deze regio voor meer dan tachtig procent te bestaan uit huisspitsmuis (27%), veldmuis (25%), bosmuis (21%) en bosspitsmuis (12%). De verhoudingen kunnen per locatie en per jaar verschillen.

De prooien zijn behalve uitgesplitst per jaar en locatie ook naar aantallen, biotoop, biomassa en familie. Deze wijze van analyseren werd al toegepast door Johan Lefebrve van Kerkuilwerkgroep Vlaanderen en had betrekking op een paar kerkuilen in Herent in 2003 dat met een webcam werd gevolgd. Het onderzoek toonde het verschil in prooiaanvoer gedurende de nestfase tussen man en vrouw aan. In de eifase was de vrouw afhankelijk van de prooiaanvoer door de man, in deze periode werden vooral grote prooien in ruigte en open veld gevangen. In de jongenfase werden door de vrouw en de man bij kleine pulli vooral stapelvoedselprooien - huisspitsmuis, bosspitsmuis en aardmuis - uit de directe omgeving aangebracht. Naarmate de pulli ouder werden bracht de vrouw meer en grotere prooien dan de man die zich gedurende de gehele nestfase beperkte tot stapelvoedselprooien uit de directe omgeving.

De resultaten van vogelwerkgroep De Kempen van beide jaren, over alle kasten waar braakballen zijn verzameld, worden apart weergegeven in tabellen 7 en 8. Een vergelijking in gevonden prooien bij zes dezelfde nestplaatsen (drie kerken en drie boerderijen) tussen beide jaren wordt in tabel 6 weergegeven.

TABEL 6 VERGELIJKING PROOIAANBOD 2006 EN 2007 VAN ZES DEZELFDE NESTPLAATSEN

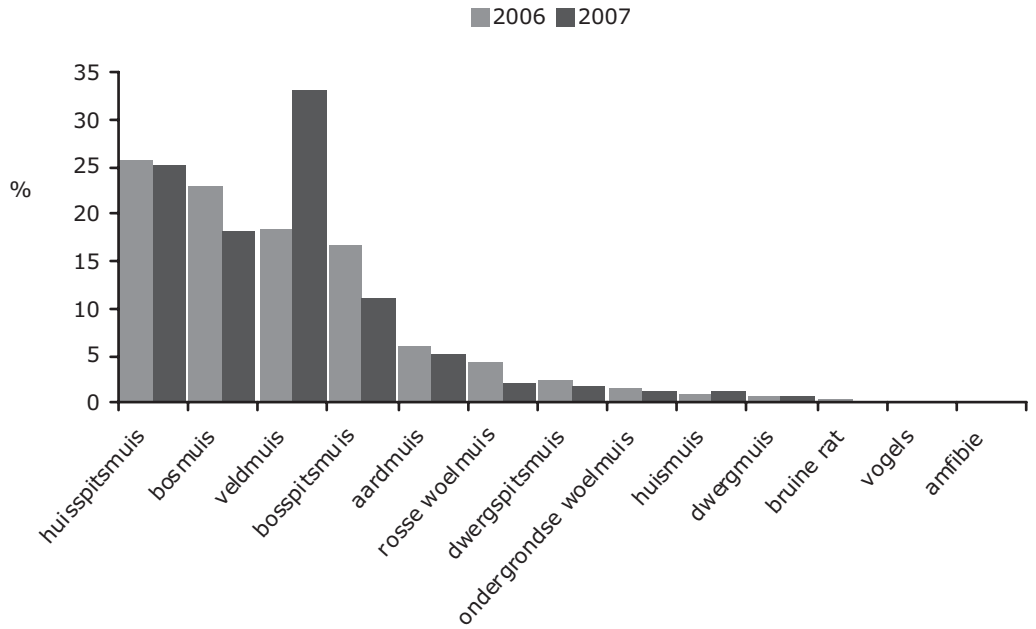

Tabel 7 Resultaten braakbalanalyse 2006 - 2007

Famile

1. Spitsmuizen, **2006:** *44%* ***2007:*** *38%*
2. Woelmuizen, **2006:** *30%* ***2007:*** *40%*
3. Ware muizen, ***2006:*** *26%* ***2007:*** *22%*

Biomassa

a. magere prooien <25 gram:
huisspitsmuis, dwergspitsmuis, bosspitsmuis, dwergmuis, en vogels.
2006: *45%* ***2007:*** *39%*

b. optimale prooien 25-40 gram:
rosse woelmuis, aardmuis, bosmuis, huismuis, veldmuis, ondergrondse woelmuis.
2006: *55%* ***2007:*** *60%*

c. vette prooien >40 gram:
bruine rat
2006 en 2007: *<1%*

Aantallen

- zeldzame prooien (<2%): ondergronds woelmuis, dwergspitsmuis, dwergmuis, huismuis, rat , kikkers en vogels
  2006: *gezamenlijk 6%* ***2007:*** *gezamenlijk 4%*

- courante prooien (±5%): aardmuis, rosse woelmuis
  2006: *gezamenlijk 10%* ***2007:*** *gezamenlijk 8%*

- stapelvoedsel *(±20%)*: bosspitsmuis, bosmuis, huisspitsmuis en veldmuis
  2006: *gezamenlijk 84%* ***2007:*** *gezamenlijk 88%*

Biotoop:

1. open veld: bosspitsmuis en veldmuis
   2006: *33%* **2007:** *40%*

2. ruigte: dwergspitsmuis, ondergrondse woelmuis, aardmuis, dwergmuis, bosmuis
   2006: *33%* **2007:** *30%*

3. bewoning: huisspitsmuis, huismuis, bruine rat en vogels
   2006: *30%* **2007:** *27%*

4. bos/ruigte: rosse woelmuis
   2006: *4%* **2007:** *3%*

TABEL 8.1 OVERZICHT GEVONDEN PROOIEN IN 2006 *(BRON: VZZ)*

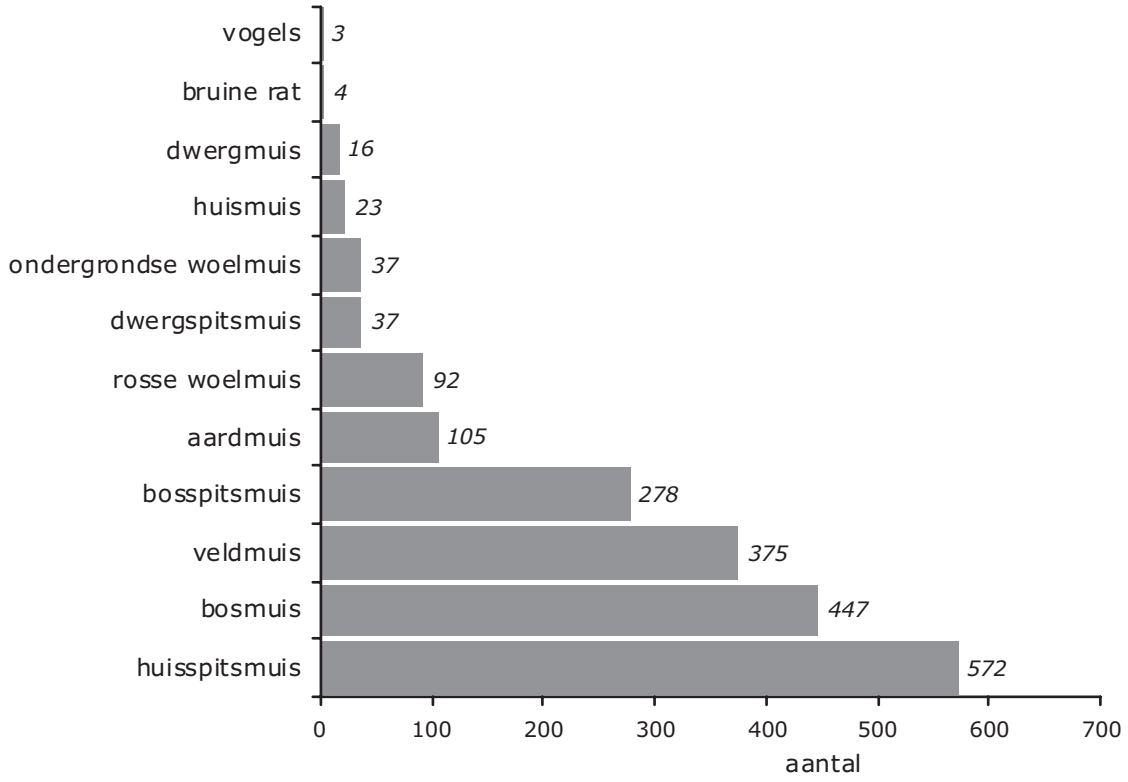

TABEL 8.2 OVERZICHT GEVONDEN PROOIEN IN 2007 *(BRON: VZZ)*

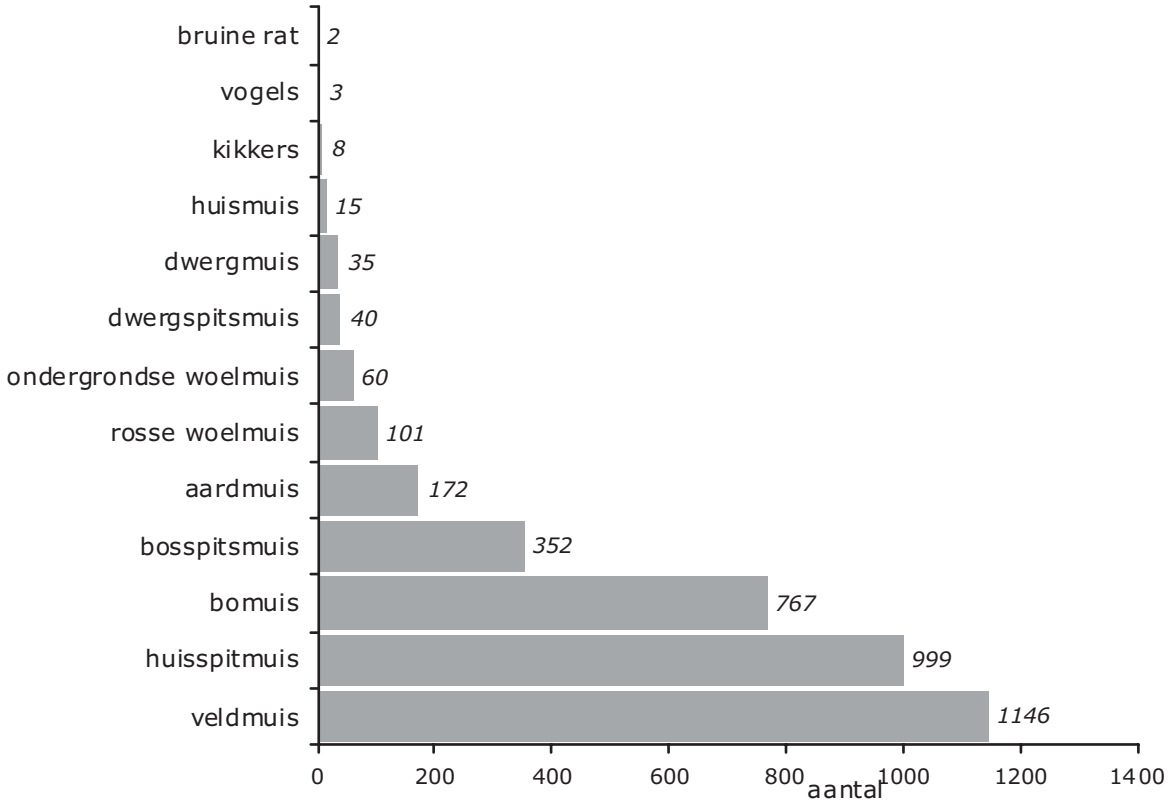

Spitsmuizen vormen een belangrijke voedselbron in de winterperiode en het vroege voorjaar als de aantallen veldmuizen nog laag zijn. Bosmuizen vormen ook in termen van biomassa een belangrijke prooisoort in dal- en topjaren, deze muizensoort volgt een cyclus van notenjaren. In het topjaar 2007 werden significant meer veldmuizen gevonden als prooi dan in het daljaar 2006.

Het aandeel magere prooien in het daljaar 2006 was groter dan in het topjaar 2007, er waren blijkbaar minder optimale prooien beschikbaar. Voor de grote broedsels met vijf eieren of meer is voldoende prooiaanbod van belang, in de samenstelling ervan zijn geen aantoonbare verschillen met kleinere broedsels uit het zelfde jaar te vinden. De prooien gevonden bij een aantal kerkuilbroedsels binnen een atlasblok verschilden per locatie. Deze vergelijking, waarbij prooien ook gerelateerd werden aan een biotoop, duidt aan dat kerkuilenparen veelal in hun eigen leefgebied jagen. Verhoudingsgewijs werden in beide jaren meer huisspitsmuizen gevonden als prooi in nestkasten geplaatst in kerken dan in het agrarisch gebied gelegen boerderijen en veldschuren.

VERSTEDELIJKING VAN HET BUITENGEBIED; BEDRIJVENTERREIN HABRAKEN IN VELDHOVEN

De behoefte om woningen en bedrijventerreinen te kunnen realiseren is opgesteld in het Ruimtelijk Plan zuidoost Brabant (2004). In deze regio wordt door de gemeente Veldhoven momenteel een bedrijventerrein in het agrarisch gebied Habraken vlakbij vliegveld Welschap aangelegd en de realisatie van ongeveer 2700 woningen is gepland ten westen van de gemeente. Met de komst van bedrijven, wegen en woningen zoals in de locatie Habraken (75 ha) raken de aanwezige steenuilen en kerkuilen ingesloten en wordt het leefgebied aangetast. Op grond van de flora en faunawet artikel 11, worden de nestplaatsen van o.a. kerkuil en steenuil beschermd en wordt slechts ontheffing verleend in artikel 75 wanneer geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort(en). In het kader van de flora en faunawet hebben in opdracht van de gemeente Veldhoven in 2003, 2004 en 2007 diverse veldonderzoeken door Bureau Waardenburg plaats gehad en waarvan de

Retentiebekken in compensatiegebied Habraken, juli 2008 Veldhoven

Bedrijventerrein Habraken in agrarisch gebied nabij Oerle, juli 2008 Veldhoven

bevindingen werden gerapporteerd (Achterkamp et al, 2004; Brandjes, 2004 en Hoefsloot & Reitsma, 2007).

In 2007 heeft ook vogelwerkgroep de Kempen op verzoek van deze gemeente een rapport geschreven waarin inventarisatiegegevens en broedresultaten uit 2006 en 2007 van steenuilen en kerkuilen werden verwerkt (De Veer & Sloendregt, 2007). Onze vogelwerkgroep heeft in dit rapport ook nadrukkelijk gewezen op het belang van monitoring, de beschermde status van beide uilensoorten en het behoud van nestplaatsen en biotoop. Een vergelijking van inventarisatiegegevens uit 1993 met 2006 lieten al een achteruitgang van de populatie steenuilen in deze gemeente zien, waarbij nieuwbouw en sloop een bepalende factor lijkt te zijn.

Uit de reeks veldonderzoeken en rapporten blijkt dat de komst van het bedrijventerrein nadelige gevolgen heeft ten opzichte van rapunzelklokje, groene specht, steenuil en kerkuil en dat daardoor verbodsbepalingen uit de flora en faunawet worden overtreden.

De territoria van steenuilen in locatie Habraken vallen deels in het plangebied. De nestplaatsen vallen er buiten en blijven daardoor gespaard maar een belangrijk deel van het foerageergebied gaat verloren. De aanwezige nestplaatsen van kerkuilen bevonden zich in 2007 op ongeveer 500 meter van het plangebied, echter in 2008 werd een nieuwe nestplaats vlakbij de locatie Habraken bezet. Deze nestkast werd in eerdere jaren alleen gebruikt in de winterperiode.

Om onder andere de populatie steenuilen te behouden is een compensatieplan door bureau Waardenburg in opdracht van de gemeente Veldhoven opgesteld (Hoefsloot en Boudewijn, 2008). De aanwezige kerkuilen zullen daarvan waarschijnlijk ook profiteren. In het compensatieplan zijn diverse kleine landschapselementen, nieuwe nestkasten en een beheers- en monitoringsplan opgenomen. In 2008 is door de gemeente Veldhoven een verzoek tot ontheffing ingediend bij ministerie van LNV en gehonoreerd onder bepaalde voorwaarden. De voorgenomen inrichtingsmaatregelen uit het compensatieplan dienen zo snel mogelijk te worden uitgevoerd, zodat de uilen zich aan de nieuwe inrichting kunnen aanpassen voordat het terrein bouwrijp wordt gemaakt. In een omtrek van 250 meter van de nestplaatsen mogen geen werkzaamheden plaatsvinden voordat het compensatieplan is uitgewerkt. Onze vogelwerkgroep zal blijven monitoren en o.a. zorgen voor nieuwe steenuilnestkasten.

Dank

Voor de enthousiaste inzet ten behoeve van uilenbescherming worden de volgende personen bedankt: *Wil Beeren, Marijn van den Berk, Jan Das, Bert van Herk, Frans Huijbers, Janus Hoppenbrouwers, Rien Kelders, Sjors de Kort, Bert van Moll, Cees van Rooy, Kees van Limpt, Geert Sanders, Dirk Timmermans, Bert van de Ven, Wil de Veer, Pieter Wouters, Jan Wouters, Piet Wuyts.*

Brabants Landschap:
Ernst-Jan van Haaften en Jochem Sloothaak
Kerkuilenwerkgroep Nederland:
Gerard van der Kaa
Zoogdiervereniging VZZ:
Dick Bekker

Literatuur en bronnen

Lefebrvre, J. (2006), *Herent anders bekeken Nieuwsbrief Kerkuilwerkgroep Vlaanderen pag 21-24.* Uitgave Kerkuilwerkgroep Vlaanderen

Brabants Landschap (2008), *Jaarverslag Bescherming Steenuil en Kerkuil in Noord Brabant, 2006-2007.* Uitgave Stichting Noord-Brabants Landschap.

Hoefsloot, C. en Boudewijn, T.J. (2008) *Compensatieplan Steenuil Habraken, Veldhoven.* Uitgave Bureau Waardenburg.

De Veer, W. en Sloendregt, M. (2007) *Steenuilen en kerkuilen in de gemeente Veldhoven, 2006-2007.* Uitgave vogelwerkgroep De Kempen.

Nienhuis, J., Willems, F. & Majoor, F. (2008) *Digitale nestkaart versie 3.0 januari 2008.* SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek Ubbergen.